

УДК 336:330.564.2

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

В. Горин

Тернопільський національний економічний університет

Розкрито проблемні аспекти практики фінансового регулювання доходів населення. Розглянуто практику оподаткування доходів фізичних осіб, застосування податкової соціальної пільги, справляння єдиного соціального внеску, вказано на проблемні моменти їхнього використання, які знижують ефективність цих фінансових інструментів при регулюванні доходів населення.

Ключові слова: фінансове регулювання, доходи населення, податок на доходи фізичних осіб, податкова соціальна пільга, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум.

В умовах утвердження ринкових відносин фінансовий механізм реалізації соціальної політики зазнає суттєвих трансформацій. На зміну підходам, які передбачають безпосереднє використання фінансових ресурсів держави та інших суб'єктів економіки на підвищення рівня добробуту окремих суспільних груп та вирішення соціальних проблем приходять інструментарій, який передбачає непряме втручання у соціально-економічні процеси. Головну роль серед спектру таких регуляторних інструментів соціальної політики відіграє оподаткування, в першу чергу оподаткування доходів населення.

Оподаткування доходів населення як складова податкової системи країни покликана врегулювати відносини між державою та громадянами – платниками податків. Вона покликана виконати триєдине завдання: по-перше, сплата податків на особисті доходи населення забезпечує формування значної частини доходів бюджетів різних рівнів, при цьому у структурі доходів місцевих бюджетів їм належить беззаперечна першість; по-друге, оподаткування доходів населення виступає інструментом реалізації соціальної політики. Регулюючи параметри оподаткування особистих доходів громадян, держава може не тільки впливати на обсяги надходжень до бюджету, але й вирішувати соціальні проблеми, серед яких надмірні масштаби диференціації населення за доходами, несправедливий розподіл доходів у розрізі соціальних груп; по-третє, податки на особисті доходи є ефективним інструментом регулювання економіки, адже можуть впливати на показники суспільного споживання, обсяги заощаджень та схильність населення до їх інвестування тощо. Як слушно зазначає Л. Коцан, в країнах з усталеними традиціями демократії, високим рівнем життя населення податки на особисті доходи громадян є дієвим інструментом забезпечення соціальної справедливості, оскільки обсяги фіскальних зобов'язань напряму залежать від рівня доходу платника [5, с. 88].

Проблематика теоретичного базису і практики фінансового регулювання доходів населення доволі широко представлена у сучасній науковій літературі. Значний внесок у вивчення цих питань зробили такі науковці, як В. Базилук, І. Гнибіденко, Л. Гордієнко [2], О. Кириленко [18], А. Колот, О. Кролевець, Е. Лібанова [8], В. Мандибуря [9], В. Новіков, В. Огієнко, С. Панчишин [3], Н. Холод [19] та інших. Однак, в умовах мінливості економічного середовища, нестабільності суспільно-політичної ситуації, появи нових та загострення наявних загроз національній безпеці наукові дослідження щодо вдосконалення існуючої моделі фінансового регулювання доходів населення не втрачають своєї актуальності. Особливо затребуваними є наукові розвідки,

присвячені оцінюванню соціальних аспектів оподаткування, використання податків як інструменту забезпечення соціальної справедливості.

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати практику оподаткування особистих доходів громадян і використання інших інструментів їх фінансового регулювання в Україні, вказати на її проблемні моменти та сформулювати концептуальні рекомендації щодо їхнього вирішення.

Практика оподаткування особистих доходів громадян в Україні пройшла доволі тривалу історію перетворень, яка налічує періоди функціонування як прогресивної, так і пропорційної шкали ставок податку. Період функціонування прогресивної шкали податку на доходи фізичних осіб припав на 1991-2004 роки, при цьому рівень прогресії ставок поступово знижувався. Відразу після впровадження, максимальна ставка податку становила безпрецедентні 90 % від бази оподаткування, що стало одним із найсильніших мотивів для платників приховувати свої доходи. Розуміння цього мотивувало владу до поступового зниження максимальної ставки ПДФО, у 2004 році мінімальна ставка податку становила 10 %, а максимальна – 40 % від оподаткованого доходу. З 2004 року на зміну прогресивній шкалі оподаткування в Україні було впроваджено пропорційну модель оподаткування особистих доходів населення із ставкою 13 %, яка невдовзі була підвищена до 15 %. З прийняттям Податкового кодексу України було впроваджено дві ставки ПДФО – 15 % та 17 %, остання ставка застосовувалась до доходів, що перевищували 10 мінімальних заробітних плат [7, с. 238]. Отже, було повернуто норму про слабку прогресію в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Чергове повернення до єдиної ставки податку за ставкою 18 % відбулось у 2016 році із прийняттям Закону України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році” [10]. Головним мотивом новацій було очікування детінізації доходів населення, оскільки навіть в умовах слабкої прогресії та недостатнього розвитку податкової культури, на думку представників влади, спостерігатимуться процеси приховування доходів від оподаткування. Натомість, серед представників наукової думки такі новації в оподаткуванні особистих доходів оцінювались як антисоціальні. Як підтвердила практика, суттєвих зрушень у питанні детінізації доходів надбагатих громадян не відбулось, а надходження ПДФО після реформи навіть скоротилися. В сучасних умовах в суспільстві побутує думка, що існуюча в Україні модель оподаткування особистих доходів зорієнтована на захист інтересів заможних верств населення і має антисоціальний характер.

Підтвердженням міркувань про антисоціальний характер використовуваної в Україні моделі оподаткування доходів населення є також наявність знижених ставок податку для окремих видів доходів. Так, з 2017 року знижена ставка податку в розмірі 9 % застосовується до доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, корпоративних правах, нарахованих інститутами спільного інвестування та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток; ставка 5 % – для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств. Обґрунтуванням для впровадження зниженої ставки податку для інвестиційних доходів було бажання законодавців стимулювати населення до фінансового інвестування. За популярною у ЗМІ думкою, якщо застосувати до таких доходів стандартну ставку податку, то це стимулюватиме інвесторів приховувати свої доходи від оподаткування. Однак, на наш погляд, головна ідея, покладена в основу впровадження зниженої ставки податку на інвестиційні доходи – це бажання керівних кіл нашої держави зменшити свої фіскальні зобов'язання перед бюджетом. Очевидно, що провальне проведення сертифікатної приватизації позбавило більшість населення можливості мати у своєму володінні власність, яка б реально приносила дохід. Реально власниками більшості великих та середніх підприємств в Україні є доволі не великий прошарок громадян, які через маніпуляції громадською думкою забезпечили пільгове оподаткування власних інвестиційних доходів.

Отже, вітчизняна модель оподаткування особистих доходів в Україні розвивається у напрямку зниження ставок податку для пасивних доходів за одночасної стабільності ставок для активних доходів. Поряд з цим, у 2016-2017 рр. мала місце практика оподаткування пенсій. Податковий тиск на громадян із низькими доходами залишається високим, що негативно впливає на їх рівень життя,

тоді як більш заможні громадяни сплачують податок із пасивних доходів за заниженими ставками. Відтак, на сьогоднішньому етапі податок на доходи фізичних осіб у частині чинних ставок є надміру фіскально спрямованим та не виконує належним чином соціально-регулюючої функції. Відхід від прогресивного оподаткування лише погіршує ситуацію, поглиблює диференціацію між доходами різних соціальних груп населення, збільшуючи нерівність між ними.

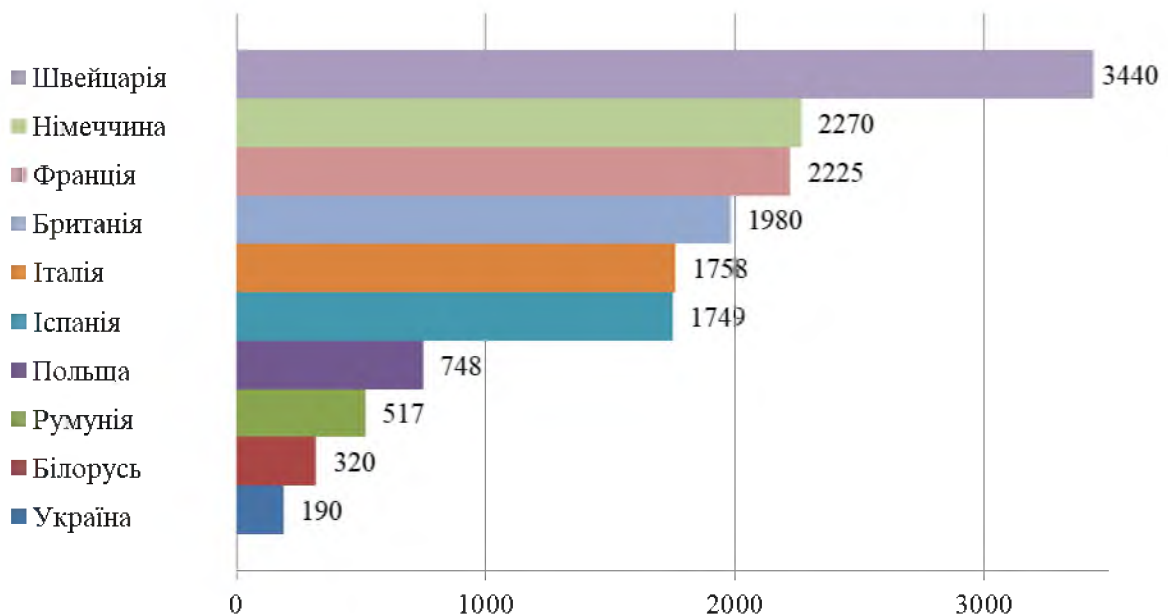
Аналогічним чином можна оцінювати також впровадження пільгового оподаткування спадщини, для чого застосовуються ставки 5 % (для майна, яке успадковане особами, які не належать до першого чи другого кола спадкоємців; 0 % – у випадку успадкування майна найближчими родичами). Обґрунтуванням доцільності впровадження цієї норми у податкове законодавство була думка, що для більшості громадян України при успадкуванні майна буде складно сплатити податок за базовою ставкою 18 % через низьку платоспроможність. Разом з тим, в сучасних умовах процедура успадкування (дарування) майна часто використовується заможними громадянами для уникнення від сплати податків. Відтак, прихованим мотивом пільгового оподаткування спадщини, на наш погляд, є саме бажання найбагатшої частини вітчизняного суспільства вивести з-під оподаткування власне майно. Зауважимо, що у зарубіжних країнах при оподаткуванні спадщини застосовуються стандартні або підвищені ставки податку на особисті доходи. Так, у Великій Британії ставка податку на спадщину уніфікована і становить 40 %, тоді як шкала прогресії податку на особисті доходи складає від 0 до 45 %. У Франції при оподаткуванні спадку застосовується шкала ставок, які диференційовані від 5 % до 60 % залежно від вартості успадкованого майна і рівня спорідненості спадкоємців. У Німеччині успадковане майно обкладається податком у розмірі від 7 % до 30 % [17, с. 138]. Таким чином, вітчизняну модель оподаткування спадщини, які оподаткування доходів загалом можна визначити як одну із найбільш ліберальних та лояльних до заможних громадян.

Наслідком проведення неоднозначної політики оподаткування особистих доходів населення стала економічна нерівність, масштаби якої можна оцінити як загрозливі для стабільності суспільства. При цьому, як влучно зазначають А. Крисоватий та А. Луцик, за офіційними статистичними даними Україна є дуже рівноправною, оскільки показники майнового розшарування є одними із найнижчих серед європейських країн. За даними ООН, рівень майнового розшарування в Україні доволі низький і становить всього близько 6 разів, тоді як у Швеції, яка відома високими масштабами перерозподілу доходів – 6,2 рази [6, с. 12]. Відповідно до даних Світового банку, індекс Джині в Україні у 2015 році становив 25,5 і був найнижчим серед 158 країн, охоплених рейтингом. Навіть у таких державах соціального благополуччя як Ісландія (25,6), Норвегія (26,8), Швеція (27,2), Данія (28,5) індекс нерівності у розподілі доходів є вищим за вітчизняний [21]. Разом з тим, життєві реалії і самопочуття населення не підтверджують цих оптимістичних оцінок. На думку окремих економістів, рівень майнового розшарування в Україні складає понад 40 разів і є однією із найбільш нерівноправних серед країн Європи. Причиною такої невідповідності між офіційними та реальними показниками є безпрецедентно високі показники тінізації вітчизняної економіки (за цим показником наша держава займає друге-третє місце у світі), що серед іншого виявляється у виплаті заробітних плат у конвертах, широкому використанні схем мінімізації та приховування доходів.

На думку Г. Юрчик і Н. Самолук, значні масштаби тінізації національної економіки, що перевищують так званий безпечний рівень 30 %, вказують на латентність процесів формування доходів значної кількості населення держави. За таких умов, очевидно, що реальна проблема нерівності у розподілі доходів в Україні є гострішою, ніж це показують дані офіційної статистики [20, с. 137]. Поряд з цим, офіційна статистика фактично не враховує при визначенні показників майнової нерівності доходи найбагатшої частини вітчизняного суспільства. Через це об'єктивність рівня майнової диференціації вітчизняного суспільства, визначеного офіційною статистикою викликає значні сумніви. На переконання науковців, в Україні суспільство розподілене на три групи: дуже багатих, питома вага яких складає близько 1 % загальної чисельності населення; середній клас, який у 2012-2013 рр. становив близько 20 % населення, але після шокової девальвації гривні та глибокого економічного спаду зменшився до 7-9 % населення і решту близько 90 % складають бідні. Тобто, якщо у структурі населення країни знехтувати часткою

надбагатих громадян, то ситуацію, яка спостерігається в Україні можна охарактеризувати як “рівність у бідності”. Не зважаючи на наявність диференціації у доходах основної маси населення, у порівнянні з загально визнаними світовими критеріями більшість громадян баланують між бідністю і злиденністю. Така структура населення характерна для країн з олігархічною моделлю економіки. Натомість, у розвинутих країнах з ринковою економікою питома вага середнього класу в структурі суспільства перевищує 60-70 %, а сам він виступає гарантією безпечного і стабільного розвитку суспільства.

Ефективність впливу оподаткування на рівень добробуту населення можна оцінити за показником чистої заробітної плати, яка залишається після сплати податків. В Україні наприкінці 2017 року рівень середньої заробітної плати після сплати податків становив 190 євро/місяць і був найнижчим серед усіх країн Європи. В порівнянні з провідними країнами Європи (Франція, Німеччина, велика Британія) рівень середньої заробітної плати в Україні після сплати податків нижчий у 10-12 разів, у порівнянні з новими членами ЄС – у 3-4 рази нижчий (рис. 1).

Рис. 1. Показники середньої заробітної плати після сплати податків в Україні та країнах Європи наприкінці 2017 року, євро/місяць [1]

Іншим показником, який характеризує вплив оподаткування на рівень доходів працюючого населення є співвідношення середньої заробітної плати до і після сплати податків. Для прикладу, в Україні при показнику середньої заробітної плати у листопаді 2017 року на рівні 7,48 тис. грн фактично після сплати податку на доходи фізичних осіб і військового збору працівник отримав 6,0 тис. грн, або 80,5 % від нарахованого. Примітно, що такий показник був одним із найвищих серед країн Європи, що виступає додатковим аргументом на користь переконання про ліберальний характер вітчизняної моделі податку на особисті доходи громадян. Зауважимо, що у так званих “старих” членах ЄС, у яких представлена соціал-демократична модель економічної системи, рівень оподаткування трудових доходів значно вищий. Так, у Німеччині, Швеції, Бельгії податкові платежі із зарплати складають у середньому 1/3 її розміру (табл. 1).

Таблиця 1

Показники брутто- і нетто-зарплати в Україні та окремих країнах ЄС
у II половині 2017 року [22]

(євро)

Країна	Середня зарплата після сплати податків	Середня зарплата до сплати податків	Середня нетто-зарплата, % до брутто-зарплати
Франція	2 282	2 651	86,1
Іспанія	1 730	2 019	85,7
Словаччина	745	889	83,8
Україна¹	6 021	7 479	80,5
Болгарія ¹	649	828	78,4
Австрія	2 165	2 854	75,9
Нідерланди	2 258	3 073	73,5
Польща ¹	3 117	4 379	71,2
Швеція ¹	20 383	29 800	68,4
Угорщина ¹	151 085	230 664	65,5
Бельгія	2 090	3 191	65,5
Латвія	504	775	65,0
Німеччина	2 154	3 391	63,5

Примітки: 1 – показники у національних валютах країн.

Не зважаючи на ліберальну модель оподаткування доходів фізичних осіб, низький загальний рівень доходів обумовлює те, що податкові платежі ще більшою мірою поглиблюють рівень бідності в Україні. Так, у 2017 році при офіційно визначеному розмірі мінімальної заробітної плати на рівні 3,2 тис. грн, або подвійний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, фактично “на руки” працівник отримував близько 2,6 тис. грн, тоді як сума податку на доходи фізичних осіб і військового збору становила понад 0,6 тис. грн. Таким чином, після сплати податків співвідношення між мінімальною заробітною платою і прожитковим мінімумом знижувалось до 1,5 рази. У 2018 році при мінімальній заробітній платі у 3,72 тис. грн фактичний її обсяг, який може бути направлений на придбання товарів і послуг складе 3,0 тис. грн, або 1,8 розміру прожиткового мінімуму.

Специфічною складовою вітчизняної моделі оподаткування доходів населення, яка має значний регуляторний потенціал є податкова соціальна пільга. Разом з тим, практика використання цього фінансового інструменту в Україні викликає багато запитань. Для прикладу, право на отримання такої пільги мають громадяни, які отримують зарплату на рівні, що не перевищує 1,4-кратного розміру прожиткового мінімуму. Однак, законодавство передбачає винятки для батьків, що утримують двох і більше дітей віком до 18 років, одиноких метрів та окремих інших категорій громадян. Для них розмір доходу для визначення права на користування податковою пільгою встановлений на рівні 1,0-1,5 розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб, помножені на кількість дітей-утриманців.

Розміри податкової соціальної пільги диференційовані у таких розмірах:

- половина прожиткового мінімуму – для будь-якого платника;
- прожитковий мінімум – для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, у розрахунку на кожну таку дитину;
- 1,5 розміру прожиткового мінімуму – для одиноких матерів, опікунів, вдів та деяких інших платників, у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років;
- 2-кратний розмір прожиткового мінімуму – для платників окремих категорій (особи, відзначені державними нагородами, інваліди війни, учасники бойових дій та інші).

На думку В. Федосової, концептуальною вадою вітчизняної практики застосування податкової соціальної пільги є те, що в кінцевому рахунку вона не забезпечує платнику після оподаткування суму доходу, який би не був нижчим за реальний розмір прожиткового мінімуму [16]. Актуальність цієї проблеми ще більше посилюється, якщо взяти до уваги не офіційно визначений

прожитковий мінімум (1,76 тис. грн), який є фактично політичним показником, що не має реального економічного змісту, а його наближений до реального розмір, який розраховує Міністерство соціальної політики України для спостереження за рівнем життя населення. У грудні 2017 року з урахуванням рівня споживчих цін, цей показник мав би становити 3,09 тис. грн, а з включенням обов'язкових платежів – 3,54 тис. грн, що майже вдвічі перевищує розміри офіційного рівня прожиткового мінімуму, закріпленого при затвердженні Державного бюджету України. При цьому для працездатних осіб ці показники становлять, відповідно, 3,19 та 3,96 тис. грн [4]. Ще більш показовим є рівень самооцінки населенням показника прожиткового мінімуму, який характеризує стан бідності людини. За даними соціологічних досліджень, у січні 2017 року майже 4/5 громадян країни відзначали, що рівень доходу, достатній для того, щоб не відчувати себе бідним має становити понад 4 тис. грн/місяць в розрахунку на одну людину, а більше половини опитаних визначили цей дохід на рівні від 5 тис. грн./місяць [14]. Таким чином, офіційна величина прожиткового мінімуму в середньому на одну особу в Україні, з початку 2018 року була занижена порівняно з її реальним розміром в 2,2-2,3 рази.

Екстраполюючи цей висновок до норм застосування податкової соціальної пільги можемо констатувати, що вона не спроможна виконати свого головного призначення, а саме забезпечити після сплати обов'язкових платежів таких чистий дохід платника, який би був достатнім для придбання необхідного для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімально необхідного набору непродовольчих товарів і послуг для задоволення соціально-культурних потреб особи.

Фактично абсурдна ситуація із застосуванням податкової соціальної пільги склалася у 2017-2018 роках, коли було відкинуто практику прив'язування рівня мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму. Фактично, навіть після використання поправочного коефіцієнта в 1,4 величина доходу платника, який має формальне право на використання податкової соціальної пільги має скласти 2,47 тис. грн/місяць, тоді як рівень мінімальної зарплати з початку 2018 року визначений у 3,72 тис. грн. Це ставить під сумнів можливість застосування податкової соціальної пільги взагалі, оскільки де-юре платнику податку не може бути нарахований дохід менший за мінімальний розмір заробітної плати. Фактично, скористатися податковою пільгою можуть тільки громадяни, які працюють не повний робочий день або ж мають на утриманні не менше як двох неповнолітніх дітей при дотриманні умов про обмеження доходу. Таким чином, умови надання податкової соціальної пільги є дискримінаційними стосовно осіб, які утримують тільки одну дитину, навіть за наявності низького рівня доходу. Також не можуть скористатися правом на соціальну пільгу особи, які одночасно навчаються і працюють, займаються підприємництвом, надають професійні послуги. На наш погляд, такий підхід є несправедливим, оскільки у цьому випадку обмеження права на отримання податкової соціальної пільги відбувається за категоріальним статусом, а не за показником наявного доходу.

Таким чином, діючий порядок застосування податкової соціальної пільги в силу об'єктивних причин, які полягають у загальному хибному підході до побудови системи податкових преференцій під час оподаткування доходів фізичних осіб, у кінцевому підсумку не забезпечує належної результативності даного інструменту. Це, на думку А. Крисоватого і А. Луцика, ставить питання про доцільність існування цієї норми. На сьогодні система житлових субсидій для населення приносить набагато більше користі, ніж існування та правило застосування податкової соціальної пільги з податку на доходи фізичних осіб [6, с. 14-15].

Серед інструментів фінансового регулювання доходів населення, які поширення отримали у світовій практиці варто також відзначити:

- фінансові стимули (санкції) для суб'єктів господарювання з високим (низьким) рівнем оплати праці;
- дотації для підприємств за створення додаткових робочих місць;
- фінансові стимули для суб'єктів господарювання, які фінансують для працівників участь у недержавному пенсійному чи медичному страхуванні;
- фінансові стимули для суб'єктів господарювання, які займаються благодійністю та інше.

Зауважимо, що практика їх застосування мала місце і в Україні. Так, до 2013 року відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” функціонував механізм доплати для роботодавців за створення нових робочих місць для працевлаштування безробітних. Таку дотацію могли отримати роботодавці, які працевлаштовували безробітних на строк не менше 2-х років при збереженні умов роботи, які мали місце при укладанні угоди. Обсяги дотації визначались у розмірі фактичних витрат на заробітну плату прийнятих за направленням Державної служби зайнятості осіб, але не вище за середній рівень заробітної плати за всіма видами економічної діяльності у відповідній області за місяць, за який нараховано заробітну плату, або обчисленої з неї відповідної суми в разі, якщо особа працювала неповний місяць. Якщо безробітні не володіли необхідною для працевлаштування кваліфікацією, служба зайнятості проводила підготовку та перекваліфікацію відповідних фахівців з подальшим влаштуванням на роботу і виплатою дотації для роботодавця [13].

Обсяги надання дотацій впродовж усього періоду використання цього регуляторного інструменту мали тенденцію до збільшення. Якщо у 2009 році на ці цілі було направлено 0,37 млрд грн, то у 2012 році – уже 0,96 млрд грн коштів системи соціального страхування на випадок безробіття. Однак, у 2013 році відповідно до змін у законодавстві про загальнообов’язкове соціальне страхування на випадок безробіття норми про дотації для створення робочих місць були скасовані. Таке рішення було продиктоване необхідністю зниження дефіциту ресурсів соціального страхування, а також об’єктивною критикою надмірної благодійності держави при наданні дотації. Беручи на себе в повному обсязі витрати на оплату праці колишнього безробітного, держава надавала необґрунтовані преференції роботодавцеві, оскільки він мав можливість в повному обсязі привласнити економічний ефект від діяльності працівника, не маючи ніяких додаткових витрат. Відтак, дотації за створення робочих місць з 2013 року були замінені на відшкодування фактичних витрат роботодавця на сплату єдиного соціального внеску за працівника, направленою Державною службою зайнятості, а витрати на оплату його праці роботодавець покриває самостійно. Такий розподіл витрат на створення робочого місця з економічного погляду є більш справедливим. Витрати Фонду соціального страхування на випадок безробіття на відшкодування витрат на сплату єдиного соціального внеску на 2016 рік були визначені на рівні 63,5 млн грн [11], у 2017 році – 109,0 млн грн [12], на 2018 рік – 119,9 млн грн.

Іншими перспективними інструментами фінансового регулювання можна визначити фінансові стимули для суб’єктів господарювання, які забезпечують для працівників участь у добровільному медичному та пенсійному страхуванні. У відповідності до норм Податкового кодексу України, до видів добровільного страхування належать: довгострокове страхування життя; добровільне медичне страхування; страхування додаткової пенсії. Втім, не зважаючи на актуальність такого страхування для роботодавців, які прагнуть утримати кваліфікованих працівників, наразі податкове законодавство та економічні реалії України не дають повною мірою отримати вигоди від його впровадження ані роботодавцю, ані застрахованому працівнику. Пільги з оподаткування фактично нівельовані, а страхові внески за податковим навантаженням прирівняні до заробітної плати. Зокрема, норми щодо оподаткування прибутку підприємства не передбачають коригування фінансового результату на витрати, пов’язані із участю у системі добровільного страхування. Однак, у випадку, якщо підприємство з власної ініціативи страхує працівників, але договір страхування з певних причин буде розірваний достроково, то суб’єкт господарювання може також наразитися на фінансові санкції з боку фіскальних органів. Крім того, послуги з добровільного страхування не є об’єктом оподаткування податком на додану вартість, а тому податкового кредиту по таких операціях суб’єкт господарювання не матиме.

Значні новації впродовж останніх років мають місце у сфері соціального страхування. В першу чергу вони пов’язані зі змінами розмірів та порядку сплати страхових внесків. У 2011 році з метою спрощення адміністрування страхових платежів їх було замінено єдиним соціальним внеском. Водночас, база обкладання цим фіскальним інструментом була значно розширена, а також ускладнено процедурні моменти призначення страхових виплат.

Відповідно до норм Закону України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у

2016 році” [10] з 2016 року з метою детінізації фонду оплати праці, зниження фіскального навантаження на бізнес і стимулювання підприємців до підвищення розмірів оплати праці єдиний страховий внесок було знижено до 22 % або майже вдвічі. Також було скасовано диференціацію розміру внеску відповідно до класу професійного ризику виробництв, до яких було віднесено платників єдиного внеску, з урахуванням видів їх економічної діяльності. Разом з тим, однією із головних новацій стало те, що наймані працівники позбавлялись обов'язку сплачувати страхові внески, а фіскальне навантаження в повному обсязі було перенесене на роботодавця. Зауважимо, що до реформи сума внеску для працівників складала всього 3,6 % від розміру нарахованої зарплати. На думку С. Сільченко, такими кроками держава системно перетворює страхову систему соціального захисту економічно активного населення на пенсійну, яка діє без страхових внесків працівників. Увільнення працівників від сплати єдиного соціального внеску спотворює основоположну засаду соціального страхування – особисту відповідальність кожної працездатної особи за підтримання й збереження свого добробуту, яке забезпечується участю у фінансуванні та управлінні соціальним страхуванням. Між тим, для ринкової економіки принцип особистої відповідальності є визначальним. Кожна людина має самостійно приймати рішення, яким чином вона бере участь в економічному житті суспільства і як вона турбується про власну соціальну безпеку і добробут. Соціальна солідарність неможлива без особистої відповідальності. Тому покладення обов'язку щодо сплати єдиного соціального внеску лише на роботодавців та державу суперечить природі соціального страхування [15, с. 64].

Підсумовуючи аналіз практики застосування інструментів фінансового регулювання доходів населення можемо констатувати, що в сучасних умовах вона характеризується наявністю значних недоліків, які знижують ефективність впливу держави на процеси формування матеріального добробуту суспільства. На думку багатьох науковців та практиків, фінансове регулювання в Україні має слабко виражений соціальний характер та спрямоване перш за все на забезпечення збалансованості публічних фінансів. Між тим, потенціал його як інструментарію вирішення соціальних проблем використовується недостатньо.

Окреслюючи за результатами проведеного дослідження концептуальні напрями вдосконалення практики фінансового регулювання доходів населення, вважаємо актуальним:

- повернення до прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, що сприятиме відновленню соціальної спрямованості податку, а також матиме позитивний вплив на показники диференціації громадян за рівнем доходів. При цьому доцільно скасувати несправедливі, на наш погляд, норми щодо застосування знижених ставок податку до пасивних доходів, оскільки вони не дієві у питанні стимулювання інвестицій, але спрямовані на захист інтересів заможних верств населення. У цьому плані доцільно застосовувати глобальний підхід до формування бази оподаткування. Щодо конкретизації ставок податку та ступеня їх прогресії, то не вважаємо за доречне пропонувати ці параметри у цьому дослідженні, оскільки це питання потребує ґрунтовного вивчення. Однак, враховуючи вітчизняні реалії, концептуальними принципами при відновленні прогресивності ставок при оподаткуванні особистих доходів мають бути: помірний рівень прогресії із застосуванням не більше 3-4 ставок податку; встановлення неоподатковуваного мінімуму на рівні мінімального стандарту оплати праці, або ж фактичного розміру прожиткового мінімуму в розрахунку на одну особу;

- відновлення дієвості податкової соціальної пільги у питанні захисту мінімальних доходів. У цьому питанні підтримуємо позицію науковців, що межа застосування пільги має бути підвищена до рівня 70 % від середнього розміру оплати праці. При цьому варто скасувати дискримінаційні обмеження щодо застосування податкової соціальної пільги за категорією доходу, а також відносно кількості дітей у домогосподарстві;

- відмови від несправедливого розподілу фіскального навантаження із сплати єдиного соціального внеску між працівником і роботодавцем, оскільки така практика майже немає аналогів у світі. Роботодавці не мають особистої мотивації сплачувати страхові внески за працівників, а надмірне навантаження на фонд оплати праці мотивує до його приховування задля мінімізації платежів за соціальним страхуванням. Більш того, зважаючи на недостатній рівень податкової культури та суспільної свідомості, варто розглянути питання щодо повного передання

відповідальності за сплату внесків до працюючих, оскільки особиста відповідальність за власний добробут після втрати працездатності – це найкращий мотив чесно сплачувати внески та утримуватись від приховування реальної заробітної плати. Однак, з метою уникнення падіння реальної зарплати і загального рівня життя населення, перерозподіл фіскальної відповідальності зі сплати страхового внеску до працівника має супроводжувати одночасним суттєвим збільшенням рівня оплати праці в країні.

Список використаної літератури

1. В Україні найнижчі зарплати в Європі (ІНФОГРАФІКА). *Економические известия*. 2017. 11 грудня. URL: http://eizvestia.com/uk/news_economy-ukr/full/1112-v-ukraini-najnizhchi-zarplati-v-yevropi-infografika
2. Гордієнко Л. А. *Фінансове регулювання доходів населення*: дис. канд. екон. наук: 08.00. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2011. 213 с.
3. Доходи і заощадження в перехідній економіці України / за ред. С. Панчишина та М. Савлука. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 406 с.
4. Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за грудень 2017 року. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. 2018. 18 січня. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/14671.html>
5. Коцан Л. Соціально-регулююча роль оподаткування доходів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 88-91.
6. Крисоватий А., Луцик А. Податкові аспекти соціального добробуту в Україні. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2(47). С. 7-17.
7. Левицька С. О., Стець Н. В. Соціальний аспект системи оподаткування доходів фізичних осіб: світовий та вітчизняний досвід. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Серія “Економіка”. 2015. Вип. 1 (69). С. 235-244.
8. Лібанова Е. М., Палій О. М. *Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. із соц. політики*. К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. 494 с.
9. Мандибура В. О. *Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання*. К.: Вища шк., 2008. 165 с.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 р. № 909-19-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-19>
11. Про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2016 рік: постанова Кабінету Міністрів України від 06.07.2016 р. № 414. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/414-2016-%D0%BF>
12. Про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2017 рік: постанова Кабінету Міністрів України від 1.03.2017 р. № 102. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/102-2017-%D0%BF>
13. Про затвердження Порядку надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 26.01.2001 р. № 75/5266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0075-01>
14. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2017 року): Статистичний збірник / відп. за вип. І. І. Осипова. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 77 с.
15. Сільченко С. До питання про зміну парадигми правового регулювання обов'язкового соціального страхування. *Право та інновації*. 2016. № 1 (13). С. 61-66.
16. Федосова В. Податкова соціальна пільга в системі податкових преференцій під час оподаткування доходів фізичних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 2(27). С. 81-84.
17. *Фінанси зарубіжних країн: навчальний посібник* / О. П. Кириленко та ін.; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: Вектор, 2013. 420 с.
18. *Фінансові важелі подолання бідності в Україні: монограф.* / О. П. Кириленко та ін.; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 432 с.
19. Холод Н. М. Розподіл та перерозподіл доходів населення в перехідних економічних системах: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.01. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 32 с.
20. Юрчик Г., Самолук Н. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3 (28). С. 133-145.
21. GINI index (World Bank estimate) - Country Ranking. URL: <https://www.indexmundi.com/facts/indicators/SI.POV.GINI/rankings>

22. Wages and Taxes for the Average Joe in the EU 27 2017. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page.

*Стаття надійшла до редколегії 29.01.2018
Прийнята до друку 01.02.2018*

PROBLEMS OF POPULATION INCOME FINANCIAL REGULATION IN UKRAINE

V. Horyn

Ternopil national economic university

The article describes the practical aspects of financial regulation of incomes in Ukraine. The practice of taxation of individuals' incomes and the use of other instruments of their financial regulation, such as social tax incentive and a single social contribution, are considered among other aspects. The research has shown that the practice of taxation of incomes of citizens in Ukraine is inconsistent, with periods when both progressive and proportional scales of tax rates are applied. Many scientists consider modern innovations in this area to be anti-social, as the introduction of a single basic tax rate and reduced rates of investment income tax and inheritance tax reduce their effectiveness as a tool for ensuring social justice. Tax pressure on low-income citizens remains higher than that for people with high incomes. At present, the personal income tax is excessively fiscal and does not perform properly its social and regulatory functions. This deepens the gap between the incomes of different segments of the population, thus increasing the inequality between them.

There are also shortcomings in the practice of applying the tax social benefit, which, due to existing restrictions, does not serve its primary purpose, which is to protect the material interests of low-income persons. In determining the right to a social tax benefit, the official indicator of the subsistence minimum is used, which is significantly understated compared to its actual size. There are also limitations on the number of children in the family and the source of income. In fact, tax relief can be used only by employees working part-time or have at least two underage children, provided income limitation conditions are met.

The article also discusses the problems of using other financial regulation instruments, such as subsidies for employers to create new jobs; incentives for business entities that provide employees with voluntary medical and pension insurance, and others.

Key words : financial regulation, individuals' incomes, personal income tax, tax social benefit, minimum wage, subsistence minimum.